

Párhuzamos életrajzok

NÉMETH MAGDA: LEVELEK APÁMNAK;

DR. LAKATOS ISTVÁN: NÉMETH LÁSZLÓ BETEGSÉGE ÉS HALÁLA

Az utóbbi időben új virágkorát tapasztalhatjuk a Németh László-művek és a róla szóló írások, könyvek megjelenésének. (Ha csak az elmúlt egy esztendő publikációit vennénk számba, akkor is tekintélyes mennyiségű bibliográfiai tétel gyűlne össze.) A művek közül persze messze a legfontosabbak a Németh László-életműkiadás — hosszú befagyasztás után — végre megjelent záró kötetei: a *Sorskérdések* és az *Életmű szilánkokban* című gyűjtemények (mindkét művet Grezsa Ferenc rendezte sajtó alá); s ezzel teljessé vált a még a szerző által több mint 20 éve megtervezett életműkiadás.

Azazhogy talán mégsem. Hiszen Németh László családja néhány évvel ezelőtt hozzákezdett a hagyaték feldolgozásához, s ekkor derült ki, hogy ha jelentősebb kézirat nem is, de Németh-levél annál több maradt fenn, őrződött meg szerte az országban (s persze külföldön is). Kiderült az is, hogy ezek a levelek szerves részei az életműnek (a Petőfi Irodalmi Múzeum legfrissebb kiadványa, a Németh—Gulyás levelezés impozáns kötete meggyőző példa lehet erre).

Az első leveleskönyv — amely a Németh László-levelezés egyik fontos fejezetét, a Kanadában élő lányához, Magdához írt leveleit tartalmazta — 1988-ban jelent meg a TIT Kómárom Megyei Szervezete és az Új Forrás közös kiadásában. Nem egészen két év múlva a Csokonai Kiadó adta közre Németh Magda választleveleit — pontosabban egy azokból készített változatát.

És ezen a ponton némileg el is kell távolodnunk a Németh László-levelezéstől, illetve az ő, lányához írt leveleitől, ugyanis Magda levelei édesapjához nem egyszerűen a családi levelezés egy része, hanem — kivált így megrostálva és kötetbe szerkesztve — Németh Magdának mint írónak önálló műve, szuverén világának lenyomata.

Az alaphelyzet röviden a következő: 1956 novemberének közepén Némethy László kohómérnök — Németh Magda férje — névtelen figyelmeztetést kap telefonon: a forradalom alatt vállalt funkciója miatt le fogják tartóztatni. Nem kis vívódás után — hogy a várható megtorlást elkerüljék — a Némethy házaspár átlépi az osztrák határt, s karácsonykor már Torontóban vannak.

„Leveleim tulajdonképp életünk történetét mondják el” — jegyzi meg az előszóban Németh Magda, s valóban: ez a kötet egy művelt, érzékeny, a világ dolgaira nyitott, erős kritikai érzékű magyar fiatalasszony folyamatos reflexiója az 50-es és 60-as évek Kanadájáról, Ausztráliájáról, Indiájáról... egyszerűen az őt körülvevő kis- és nagyvilágról.

Egyszersmind persze önnön és családja életének naplószerű megörökítése is. Mindvégig elegánsan, színesen, szerencsés láttató erővel és kedves önjóniával. A vidámság és a könnyedség persze nem egyszer súlyos gondok és egzisztenciális nehézségek burkoló közegévé is válik, hiszen Magda jól tudja, mily mohó figyelemmel s mily nagy beleéléssel, sőt képzelőerővel

várja s olvassa leveleit itthon a címzett: a betegségével küszködő, a mindenben veszélyt érzékelő és képzelő apa, Németh László.

E levelek önéletrajzi és reflexív értékei és érdekességei mellett írójuk személyiségének a tükrei is. S ha így (is), e szempont bekapcsolásával olvaszuk végig a könyvet, nem kevésbé érdekes lélektani változást, ennek következtében pedig többrétegű színezetet figyelhetünk meg e levelekben.

Az első hónapok domináló érzelmi vonulata — természetesen — a szoros kötődés az otthon maradt, az elhagyott (ki tudja, mennyi időre?) világhoz, illetve ennek a világnak egyes jelképeihez. Például a sajki kert fáihoz, bokraihoz: „A kis jonatán almafa, ami tavaly olyan sok szép almát termelt, milyen állapotban van? [...] A kis fenyők hajtanak-e? Hova ültetted át őket? És a két rózsabokor az ablak alatt? Az egyik nagyon kínlódott tavaly is, valami féreg rágta, permetezni kellene őket.” (1957. márc. 22.) E kezdeti hónapok leveleinek ugyancsak meghatározó ismérve az aprólékosság, a „földhözragadság”. Az odakint birtokba vett tárgyak, dolgok (a ruhák, az ételreceptek, a könyvek, a számlák, az ünnepi menük, a különböző bevásárlási hadműveletek stb.) részletes megörökítései. S ezek egyben egy magabiztos ember szerény büszkeséggel sorolt és kedélyt vidámító megnyilvánulásai is. És persze a nagy és komoly családi ügyek sem hiányoznak innen, hiszen Magda és férje keményen dolgozik, majd keményen tanul, szívós következetességgel és irigylendő céltudatossággal alakítják-formálják sorsukat, jövőjüket.

S mindeközben évek suhannak el, Magda tanár lesz, megszületik Lacika, majd Nóra baba...

S az idő múlásával jól érzékelhetően változik a levelek világa is. Legfőképpen abban, hogy ezek az írások az egyre tágasabb horizontú gondolkodás és a megsokszorozódó érzelmi kötődések lenyomatai lesznek. Az élet fontos dolgai, nagy kérdései s a mindennapok epizódjai egyre inkább szerveződésben illeszkednek ebben a világfelfogásban — a megértés, a belátás és az értelmes élet erőt adó hitébe gyökerezőn. Nem kétséges: harmonizálni is igyekezzünk az otthonról — leginkább Sajkodról — jövő levelek gondolatvilágával, és rezonálva azok érzelmi gazdagságára is.

Részletesen kéne elemezni — ehelyett csak utalhatunk rá — a fölöttébb jellemző *munkakapcsolatot* apa és lánya között. Ennek lényege pedig nem más, mint a legszélesebb értelemben vett pedagógizálás; az önmagunk és az általunk elért vagy elérhető emberek nevelése, gazdagítása, szellemi gyarapítása. Nagyon is konkrétan. Például így: „Annyi minden van, s oly kevés jó, az ember nem tudja, hol kezdje az olvasást, hacsak valaki nem segít. Annak nagyon örülnék, ha Vekerdivel közösen kikeresnétek pár szerzőt (modern) a listáról, akiket érdemes megvenni és elolvasni.” (1959. márc. 16.)

A 60-as években persze már ritkul a levelezés: először külföldön találkoznak, majd később Magda rendszeresen hazalátogat. Mígnem a 70-es évek legelején Németh László már régóta tartó betegsége végzetesre fordul...

A párhuzamosan futó életrajzszakaszok e másikat dr. Lakatos István szemész főorvos, Németh László veje örökölte meg szívszorító dokumentumokkal hitelesített, igazmondón és szépen megírt tanulmányában.

A karcsú kötet borítóján különös, árulkodó fénykép: Németh László 1971 májusában a sajki kertben. Jobb karjával kampósbotra nehezedik, bal kezét csipőre teszi. Felső testének tartása is fizikai fáradtságról tanúskodik,

tekintete viszont fürkésző érdeklődést árul el. A szellem és a test drámája, valóban tragikus végkifejletű egymásnak feszülése *ez a pillanat is*, akárcsak valamennyi, Németh László életének utolsó szakaszában.

Persze nehéz volna pontos dátummal meghatározni betegségeinek kezdetét; de talán még az 1954-es év — a *Galilei* megírását követő hónapok — lehet a kiindulópont: a súlyos hipertónia mindenestre innen datálható. Lakatos doktor a 60-as évek elején válik családtaggá, s így kettős minőségben lehet hiteles tanúja Németh László élete utolsó évtizedének.

Könyvének fő erénye a pontosság és a higgadt tárgyilagosság. Minden bizonnyal kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy napra kész dokumentációi (fényképfelvételek, feljegyzései és naplója) egykoron perdöntőek lesznek a Németh László magánéletét, ember és mű kapcsolatát vizsgáló (vagy netán vizslató, firtató) kutatók számára, közvetetten tehát Németh László életpályájának tárgyszerűbb, hitelesebb megítélését illetően is. Följegyzéseit mégsem sietett publikálni közvetlenül Németh László halála után, mivel mint orvos is jól tudta, hogy fontos kérdésekben a hibátlan diagnózis fölállításához, megállapításához valamennyi számba jöhető tény — még a legapróbbakat is — figyelembe kell venni.

Könyve megírásának és publikálásának — a tanúságtételen túl — persze volt egy másik nyomós oka is. Mégpedig félreértések és félremagyarázások tisztázása, bizonyos téves közhiedelmek eloszlatása. Elsősorban arról van szó, hogy Németh László számára ez idő tájt már mindenfajta szellemi tevékenység — leginkább a társaságbeli „csevegés” — mindig káros utóhatással járt, a vérnyomás ingadozásai és az ebből következő agyérrendszeri károsodások szoros összefüggése következtében; a nyilvánosság előtt általában jól, sőt kitűnően „szerepelt”, de ennek utána — a stresszhatás elmúltával — súlyos tünetek jelezték állapotának hirtelen romlását.

Orvosilag tehát fontos momentum (még Németh László öndiagnózisai is hibásak voltak e tekintetben): nem a megismétlődő agyvérzések tették tönkrevégül is az agyat, hanem — miként Lakatos doktor írja — „az érlelmeszedés fokozódása, az egyre romló agyszöveti táplálás által okozott agypusztulási folyamat [...] következtében került — elsősorban szellemileg — egyre súlyosabb állapotba, amely természetesen — a vérrellátástól függően — bizonyos ingadozást mutatott.” Ezzel kapcsolatos a másik közhiedelem is, miszerint Németh Lászlót a családja — elsősorban a felesége — ok nélkül, pusztán szeszélyből „zártta el” a külvilágtól, a társaságtól, az emberektől. Lakatos doktor példái valóban perdöntőek: bizonyítják, hogy az esetleges jó „szereplés” a társaságban vagy bármiféle nyilvánosság előtt *ténylegesen* súlyos utóhatással jártak; másfelől pedig: a támadások, a rossz(indulatú) kritikák *ténylegesen* is fizikai romlást idéztek elő nála. Nem igazak tehát a Németh László csak „képzelt” betegségeit emlegető és örökös panaszkodásának alaptalanságát terjesztő vélekedések.

A leglényegesebb momentum e vonatkozásban azonban mégsem ez a közelekedéssel szembeni tény, hanem az a mindennap megvívott, az utolsó években már szinte emberfeletti küzdelem, melyet Németh László írói öntudatának és emberi méltóságának a megőrzéséért folytatott. Már 1954-ben leírta, hogy nem is a haláltól fél igazán, hanem az „elhülyüléstől”, a „nyomorékság”-tól. S az öngyógyításon (sőtlan étrend, „agydiéta”) kívül nemigen volt más lehetősége ezeknek a veszedelmeknek a késleltetésére.

Éveit, hónapjait, napjait aprólékosan megtervezte, azt vallotta, hogy nincs nagyobb öröm, mint egy jól sikerült munkanap.

De mindhiába. A biológiai lét romlása, pusztulása magával hozta a szellemi pusztulást is. Elveszti *írni* és *olvasni* tudását, aztán gyötrelmes napi penzumok sokaságán át újra megtanul fogalmazni: ő, Németh László. Retteg a megvakulástól — aztán a fél látótereket illetően ez is bekövetkezik. Félíg öntudatlanul szökni próbál valahová. Többször is veszélybe kerül elkóborlásai során...

De ne folytassuk a köreset és annak következményei leírását, taglalását. Tudniillik a *sajnálattal*, az *együttérzés* emberi motívumainál igazából még nagyobb intenzitású az a *katarzist* kiváltó élmény, amely *ebből* a Németh László-i életpéldából sugárzik. Egy különleges elme saját lassú pusztulását figyelmeztető és kommentálja. Halála előtt négy (!) évvel írja gyakorlófüzetébe a következőket: „Az írás szempontjából jó volt, hogy egy mély szünetjel [...] egyik napról a másikra véget vetett neki. Az életem azonban teljesen kifosztotta. Ez volt az egyetlen szenvedélyem. Szünet nélkül, üresen maradtam [...] Ember vagyok foglalkozás nélkül.”

De éppen az „ember”-ség titkos hatalma az, ami ennek az egyre reménytelenebbé váló küzdelemnek a legfőbb tanúsága lehet: Németh László súlyos betegségével és halálával is példát tudott mutatni az *élet* elviselésére: a folyvást szűkülő hatókörű, de a halál pillanatáig teljesen soha meg nem szűnő emberi akarat érvényesíthető erejére. (*TIT Komárom Megyei Szervezete* — Új Forrás, 1989.)

MONOSTORI IMRE

Mit jelent lengyelnek lenni?

KOVÁCS ISTVÁN „HAMUBAN CSILLAGLÓ GYÉMÁNT” C.
ESSZÉKÖTETÉRŐL

Magyarokban, magyar emberekben, némi fellengzősséggel mondhatnánk úgy is: a magyar nemzetben él valamiféle nehezen meghatározható rokonszenv minden iránt, ami lengyel. Ezt érzi, ezt tapasztalja csaknem mindenki kora gyermekesétől késő öregkoráig, akár kapcsolatba kerül lengyelekkel, akár nem.

„Természetes” jelenség — szólhatna közbe bárki, és a tájékozottabbak „okosan” még meg is toldhatnák: történelmi fejlődésünk hasonlóságának, rokonvonásainak „logikus” következménye mindez: a nyugati kereszténység egy időben történt fölvetelée, az egyidejű középkori regionális nagyhatalmi állásé, mely csak nagy ritkán csapott át rivalizálásból ellenségességbe. És persze, főként a szociológiailag a magyarhoz nagyon hasonló lengyel köznevelés modellértékű domináns szerepée a lengyel társadalomfejlődésben.

Ez így gyanúsán szakszerűen hangzik, ám valószínűleg sok vonatkozásban az alaposabb történelmi vizsgálódás próbáját is kiállaná. Nem adna azonban semmiféle konkrét feleletet arra az alapkérdésre, hogy *milyenek* a